

zelf wil laten spreken. Toegespitst op Peirce: hanteren we als criterium dat een auteur alleen als fenomenoloog aangeduid mag worden als hij uitgebreid heeft gereageerd op Husserl, dan hoort Charles S. Peirce inderdaad 'het minst van alle besproken filosofen in het rijtje fenomenologen thuis [...]'. Dat wordt in de inleiding ook onderstreept. In mijn artikel schenk ik overigens veel aandacht aan de relatie tussen Husserl en Peirce, en maak ik duidelijk in hoeverre ze op de hoogte waren van elkaars werk. Maar of een auteur als fenomenoloog beschouwd moet worden, hangt niet alleen af van zijn relatie tot Husserl, maar ook en op de eerste plaats van de inhoud van zijn denken. Concentreren we ons op die inhoud, dan zien we, zoals ik heb proberen aan te tonen, dat Peirces denken niet alleen wezenlijk fenomenologisch is, maar ook door Peirce zelf expliciet als een fenomenologie wordt aangeduid en ontwikkeld. Bovendien is het niet toevallig dat Spiegelberg in zijn belangrijke boek over fenomenologie een hoofdstuk wijdt aan Peirce. De bundel probeert aandacht te vragen voor een oriëntatie in het denken die de laatste jaren naar de achtergrond leek te verdwijnen. Ook de discussie over wie er wel of niet bij deze oriëntatie hoort, is een teken van de hernieuwde aandacht voor deze belangrijke oriëntatie.

Dupliek Bas Levering

Bas Levering

De reactie van Ciano Aydin op mijn bespreking van zijn interessante bundel is niet de krampachtige verdediging die je in reacties op recensies al te vaak tegenkomt. Ze vormt een welkome aanvulling op mijn bespreking. Over onze verschillen in inzicht kan de lezer nu zelf oordelen. Aydin heeft me in een begeleidend schrijven bij zijn repliek ook nog eens voor een aantal spellingslordigheden in mijn recensie behoord. Dank daarvoor.

Actieonderzoek positief gestart

Ben Boog

Reed, J., *Appreciative Inquiry. Research for Change*. London: Sage, 2007, 219 pagina's, ISBN 1-4129-2747-1, £ 23.

***Appreciative Inquiry* als veranderinstrument of (actie)onderzoeksbenadering**

In dit boek wordt een gerenommeerd instrument voor organisatieontwikkeling en -verandering omgezet in een meer algemene onderzoeksbenadering, waar onderzoek en veranderingsgerichte interventie in samengaan. De schrijfster wil een nieuw instrument toevoegen aan het koffertje van de onderzoeker. Ikzelf herken *Appreciative Inquiry* – voort-

aan AI – als weer een nieuwe telg binnen de steeds verder uitdijende familie van actieonderzoeksbenaderingen (of handelingsonderzoek). De schrijfster spreekt liever over ‘een nauwe verwantschap’ met actieonderzoek (p. 64). Het belangrijkste verschil tussen *action research* en AI is, dat *action research* vanaf het begin problemen wil oplossen, dus uitgaat van wat er ‘mis’ is. AI daarentegen vertrekt van wat er bereikt is, van wat er goed gaat, waar de sterke punten liggen, zo meent zij (p. 63-65). Is hier sprake van een tegenstelling? Wat kan het voordeel zijn van specifiek deze positieve benadering? Ik denk dat er niet echt sprake is van een tegenstelling en dat een positief opbouwende communicatie eigenlijk al het halve werk is van een succesvol actieonderzoeksproject.

Het boek begint met een beschrijving van een onderzoeksproject, de ‘Going home from hospital study’. De schrijfster, Jan Reed, hoogleraar verpleegkunde, beschrijft hoe ze er op een gegeven moment toe kwam om AI te gaan toepassen. Ze werkte aan een project om het weer naar huis gaan na een ziekenhuisopname van oudere mensen voor henzelf, hun familieleden en vrienden ‘tot een betere ervaring’ te maken. Het ging – naar de Nederlandse situatie toe vertaald – om een project in het kader van lokale gezondheidszorg. De bedoeling was dat ze samenwerkte met een groot aantal hulpverleners en verzorgers uit verschillende disciplines en belangrijke betrokkenen (stakeholders) van verschillende organisaties en instituties uit de lokale gezondheidszorg. Die samenwerking kwam echter niet tot stand. De betrokkenen zagen haar en haar team meer als onderzoekers, die via onderzoek een aantal antwoorden zouden gaan vinden om de problemen in hun praktijk mee op te lossen. En dus namen ze een afwachtende houding aan. De wetenschap zou antwoorden geven. En dat terwijl het handelen van die beroepskrachten – of het gebrek daaraan – nu juist aan de orde was. Daarop besloot ze een opzet te kiezen waarbij alle betrokkenen (ouderen, familie, vrienden, beroepskrachten en onderzoekers) samen gingen uitvissen hoe de genoemde betere ervaringen konden worden verwezenlijkt. Uitgangspunt was niet de slechte ervaring van de oudere thuiscomers, noch dat de beroepskrachten het lieten afweten. Maar (eigenlijk): wat kunnen wij voor elkaar betekenen? Reed kwam in aanraking met AI en koos daarvoor.

Na dit inleidende hoofdstuk kent het boek twee delen. Het eerste deel, hoofdstuk 2 tot en met 4, gaat over de diverse funderingen van sociaalwetenschappelijk onderzoek, de principes en debatten. AI is als instrument voor organisatieontwikkeling en -verandering de laatste decennia sterk ontwikkeld. In dit gedeelte is de vraag aan de orde of deze uitgebreide praktijk van AI ook als onderzoeksinstrument kan worden gebruikt. Daarvoor is een wetenschappelijk fundament nodig. Reed werkt dat fundament uit. Het tweede deel, hoofdstuk 5 tot en met 9, focust op de onderzoeksfasen en de implicaties van het gebruik van een AI-benadering in elk van die fasen.

Deel I: Herkomst en fundering van AI

In het eerste deel van het boek wordt de onder organisatieontwikkelaars alom bekende eureka-ervaring beschreven van de uitvinder van AI, David Cooperrider. Deze deed een promotieonderzoek op het terrein van de organisatiedynamiek, speciaal die van ziekenhuizen, in de VS. Hij ervoer dat doktoren uitnodigen om die aspecten van hun werk te beschrijven en bespreken, die zij waardevol achtten, hen enorm aanmoedigde om vrijuit

te praten. Op die wijze werden waarlijk nieuwe inzichten verkregen, voor organisatieontwikkeling en verandering. En aldus was de AI-benadering geboren. De rest van dit eerste deel gaat zoals gezegd in op de wetenschapstheoretische fundamenten van AI en de methodologie. Reed beschrijft de verschillen en de overeenkomsten van verschillende onderzoeksraamwerken zoals etnografie, de narratieve benadering en casestudies. Ook sociaal constructionisme, kritische theorie, filosofisch pragmatisme en inzichten uit de sociale psychologie, en de leer- en organisatie-theorie passeren de revue. In AI is veel van deze benaderingen overgenomen. Reed geeft dit weer in een overzichtelijke tabel op pagina 65. AI steunt op drie pijlers: worldview, contextualisering en veranderperspectief.

De *worldview* van AI is overgenomen van het sociaal constructionisme en de kritische theorie. Van sociaal constructionisme neemt AI over dat het zich veeleer bezighoudt met zingeving en interpretatie dan met 'feiten die te meten zijn'. Van kritische theorie neemt het de ideologiekritiek over. Het aspect *contextualisering* wordt geleverd door etnografie en de casestudiebenadering. Etnografie benadrukt het belang om de complexiteit van sociale systemen als geheel te gaan begrijpen en de casestudiebenadering levert de focus op 'het lokale karakter van onderzoek', de specifieke setting en situaties. Het *veranderperspectief* ten slotte wordt ingevuld met de narratieve methodologie en actieonderzoek. Voor AI is het belangrijk om verhalen over gebeurtenissen en processen te horen, terwijl AI daarnaast, net als actieonderzoek, verandering faciliteert.

Vervolgens komen zaken aan de orde als de verschillende rollen van de onderzoeker annex die van de organisatieontwikkelaar en de fasen van een project. Belangrijk onderwerp is hier natuurlijk ook de rol en positie van 'de onderzochte mensen'. En de vraag wie wel of niet tot de 'onderzochten' behoren (inclusie) is een centraal aandachtspunt. Dat is belangrijk omdat in dergelijk onderzoek in principe alle betrokkenen in een sociaal systeem waarin aan verandering wordt gewerkt, onderzochten zijn. In de verschillende methodische activiteiten die na of naast elkaar worden ondernomen dienen de onderzoekers zich steeds af te vragen wie daarvoor als onderzochten meedoen en hoe anderen daarbij betrokken worden. Dat is een kernpunt in projecten waar 'participatief' wordt gewerkt. Net als die van de onderzoekers is de rol van de onderzochten constant aan verandering onderhevig en daarmee ook de relatie tussen de onderzoekers, de onderzochten en de anderen waarmee beide een (eigen) relatie hebben.

Deel II: Fasen en gebruik van AI

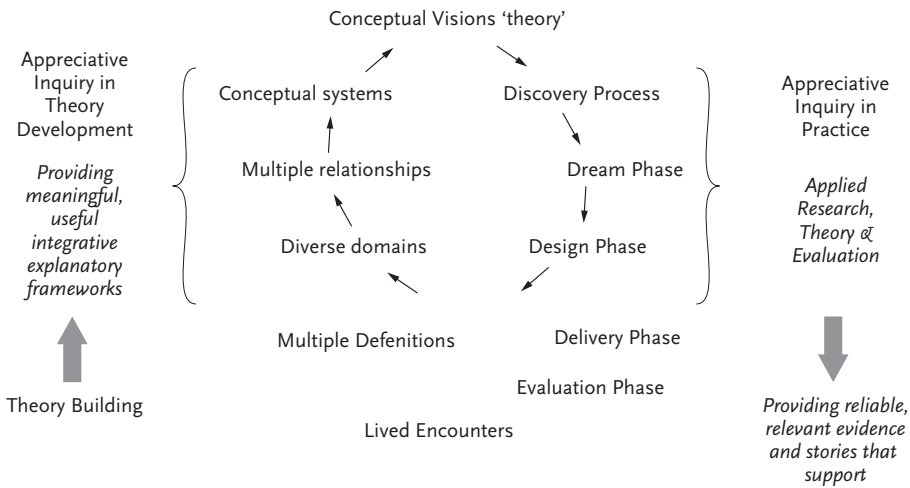
In het tweede gedeelte komen de fasen van een AI-project successievelijk aan de orde. Hoofdstuk 5 gaat specifiek in op het participatief ontwikkelen van een probleemstelling en onderzoeksdoelstellingen. Participatie, samenwerking en *peer partnership*, zijn sleutelbegrippen in dat proces, zoals bij alle andere actieonderzoeksbenaderingen. In dit hoofdstuk begint Reed te werken met speciale tekstvakken, waarin steeds praktijkvoorbeelden worden gegeven. Het gaat dan niet alleen over 'succesvolle' voorbeelden. Reed geeft ook voorbeelden van problemen die kunnen voorkomen.

In hoofdstuk 6 is dataverzameling aan de orde – in dit geval het verkrijgen van allerlei soorten informatie – in samenhang met vraagstukken van inclusie, onderzoekspartner-

schap en samenwerking. Hoofdstuk 7 is getiteld *Making sense*, en gaat over participatieve gegevensinterpretatie. Vervolgens handelt hoofdstuk 8 over de rapportage en de communicatie van onderzoeksresultaten. De ervaringen en geproduceerde ideeën uit de voorgaande fasen worden nu leer- ontwikkelingsprocessen. Allereerst voor de onderzoeksparticipanten, maar ook voor anderen in vergelijkbare situaties.

In het slothoofdstuk, hoofdstuk 9, wil Reed bewust geen stelling innemen in de zin van 'dit is AI en dat is beter dan andere benaderingen van organisatieonderzoek en -ontwikkeling'. In plaats daarvan vat ze de mogelijkheden samen van AI voor zowel theorie als praktijkontwikkeling. Ze beschrijft deze in een cyclus (p. 192, zie hierna), die bestaat uit twee helften, twee complementaire bewegingen van 180 graden.

Reed, J. (2007): *the cycles of AI*

De ene cyclus loopt van conceptuele visies, 'theorie', naar nieuwe handelingsscenario's in de praktijk. Deze beschrijft de fasen van AI als praktijkontwikkeling. Uitgaande van *Conceptual visions 'theory'* komen de respectievelijke fasen van *discovery process*, *dream phase*, *design phase*, *delivery phase* en ten slotte *evaluation phase*. Dit is een variant van de beleidscyclus, probleemdiagnose, opstellen van een plan, uitvoeren van een plan, evaluatie. Nadat de nieuwe handelingsscenario's geëvalueerd – en eventueel zijn bijgesteld – komen ze terecht in de alledaagse diverse en vaak conflictueuze praktijk. Zo wordt er voorzien in betrouwbaar en relevant bewijs plus verhalen die dit ondersteunen, aldus Reed.

In deze praktijk (*lived encounters*) begint de tweede beweging van 180 graden. Andere mensen of groepen nemen de aldus ontwikkelde nieuwe praktijk over. Maar dat doen ze niet exact, want hun specifieke situatie is steeds verschillend van die waarin ten slotte de evaluatie van die scenario's heeft plaatsgevonden. Deze tweede beweging komt uit in het beginpunt van de vorige cyclus, als 'vernieuwde theorie' of 'hernieuwde' conceptualisatie. De tweede beweging is een maatschappelijk 'leerproces'. De ontwikkelde praktijk

wordt toegepast in verschillende domeinen en gaat een rol spelen in een meervoud aan relaties. Dat betekent dat het een interpretatief proces is en geen exacte overname van een protocol. De nieuwe praktijk wordt verder op maat gesneden van de betreffende situatie. De gebruikers leren het te gebruiken op hun manier. De nieuw ontstane praktijk wordt zo 'exemplarisch gegeneraliseerd' (Smaling, 2000). In dat gedifferentieerde gebruik ontstaat uiteindelijk vernieuwde conceptualisering, vernieuwde theorie. Juist in deze twee cycli, gecombineerd tot een grote cyclus, zie je hoe dit verschilt van de empirische cyclus; het is eigenlijk een uitbreiding daarvan.

Oordeel

Dit is een boek dat methodologisch het 'positieve' van handelingkennis als uitgangspunt heeft. Ik gebruikte zelf een dergelijk uitgangspunt ook al vaker. In mijn geval nam ik de reeds aanwezige vermogens van de onderzochte subjecten als uitgangspunt – en niet hun falen of hun handicap voor onderzoek- en leerprocessen. Maar ik weet ook dat het vaak erg goed is dat participanten eerst lekker moeten kunnen schelden, hun hart moeten kunnen luchten. Daarop is bijvoorbeeld de eerste fase van de 'Toekomstwerkplaats'-benadering van Jungk (1991) gebaseerd. In zo'n werkplaats ontstaat dan groepscohesie – en dat betekent dat mensen elkaar gaan opbeuren. Je hart kunnen luchten is net zo gezond als lachen en ondersteuning in positieve zin kan mensen aanzetten tot onverwachte prestaties. Bovendien is benadrukking van wat er goed gaat, en waarom dat goed gaat bij het uitvoeren van interventies of actieonderzoek, zeer welkom. Zeker in een cultuur als de onze, waar je eigenlijk je hoofd niet boven het maaiveld mag uitsteken, noch al te complimenteus mag zijn.

Mijn oordeel over dit boek is beslist positief. Ik betoogde reeds dat het een inleiding is in actieonderzoek, zij het sterk ingekaderd in de praktijk van de organisatieontwikkeling en het organisatieadvies. Studenten, staf en andere belangstellenden voor actieonderzoek die niet direct met dat terrein te maken hebben, zou ik bij voorkeur toch introductieteksten aanraden als die van Ernie Stringer (2007) of Greenwood en Levin (2007), twee meer algemene introducties op de methodologie van actieonderzoek. Beide zijn dit jaar vernieuwd uitgegeven. Maar voor studenten, staf en anderen die bezig zijn met bedrijfskunde, organisatiepsychologie of -sociologie, planologie en allerlei aanverwante bezigheden is dit eigenlijk wel een erg goed tekstboek. Vanaf hoofdstuk 5 is ook nadrukkelijk aandacht geschonken aan het karakter van dit boek als leerboek. Vanaf dan wordt gewerkt met speciale tekstboxen waarin voorbeelden uit de praktijk zijn uitgewerkt. Daarnaast zijn er oefeningen voor zelfstudie. In de hoofdstukken daarvoor gebeurt dit niet, maar die zijn voorzien van heldere samenvattingen.

Literatuur

Greenwood, D. & Levin, M. (2007). *Introduction to Action Research. Social research for social change*. Thousand Oaks London: Sage.

Jungk, R. & Müller, N.R. (1991). *Die Zukunftwerkstätte*. München: Heyne Verlag.

Smaling, A. (2000). Inductieve, analoge en communicatieve generalisatie. In: F. Wester, A. Smaling & L. Mulder (red.) *Praktijkgericht Kwalitatief Onderzoek* (p. 155-171). Bussum: Coutinho.

Stringer, E. (2007). *Action Research*. Thousand Oaks, London: Sage.

Antropologisch veldwerk in beweging

Sjaak van der Geest

Rutten, M., *'Leuke vakantie gehad?' Verhalen over antropologisch veldwerk*. Amsterdam: Aksant; 130 pagina's, ISBN: 978-90-5260-242-4, € 15,00.

Mario Rutten heeft onderzoek verricht in India, Maleisië, Indonesië en bij Indiase migranten in Londen. Zijn belangstelling richt zich op economie, politiek, globalisering en migratie; zijn publicaties gaan over boeren, handelaars, fabrikanten en fabrieksarbeiders.

'Leuke vakantie gehad?' is een bundel verhalen over antropologisch veldwerk. Of hij een leuke vakantie had gehad, werd hem geregeld gevraagd bij thuiskomst na onderzoek in een ver land. Het is een veelbetekenend misverstand, want wat antropologen doen, heeft inderdaad iets weg van een vakantie. Voor de leek is het verschil tussen een backpacker met een weblog die zich laat fêteren door een gastvrije dorpsgemeenschap en een antropoloog die tijdens veldwerk net zoiets doet, niet altijd duidelijk. Het belangrijkste verschil, wordt soms schamper opgemerkt, is dat de antropoloog ervoor wordt betaald.

Het klassieke en stereotiepe beeld van de antropoloog die lange tijd in een afgelegen dorpje in Afrika of Azië woont en daar vele jaren later een dik boek over schrijft, gaat voor Rutten – en de meeste van zijn collega's – niet meer op. Wat gebleven is, is het langdurig contact met informanten en de poging zoveel mogelijk deel te nemen aan hun leven, de 'participerende observatie'. Wat veranderd is, is de wijze waarop dat gebeurt. De dynamiek en beweeglijkheid van het leven van degenen die het onderwerp zijn van antropologische studie dwingt de antropoloog juist om het dorp te verlaten en voortdurend op reis te gaan om zijn mensen te volgen. Rutten laat met sprekende voorbeelden zien hoe dat in zijn werk gaat en hoe het samen onderweg zijn bovendien een speciale band schept, zeker als er tijdens de reis dingen gebeuren die thuis niet kunnen of mogen. En zulke dingen gebeuren inderdaad.

Dat gevoel van lotverbondenheid en medeplichtigheid komt de kwaliteit van het onderzoek ten goede en antropologen rapporteren met trots dergelijke gebeurtenissen (als ze niet te intiem zijn); ze verhogen immers de geloofwaardigheid van hun betoog. Een beroemd voorbeeld in de antropologische overlevering is afkomstig van Geertz die met dorpelingen moet vluchten als ze betrap worden tijdens een illegaal hanengevecht op